JADID PEDAGOGIKASI VA ZAMONAVIY TA'LIM: TALABALARDA MA'NAVIY-AXLOQIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Raxmatova Dilbar Anvar qizi
Profi University Navoiy filiali o'qituvchisi
Navoiy davlat universiteti doktoranti
rasulovadilbaranvarovna@gmail.com
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.22854942

Annotatsiya: Mazkur maqolada jadid pedagogikasining ma'naviy-axloqiy tarbiya borasidagi g'oyalari hamda ularning zamonaviy oliy ta'lim jarayonidagi pedagogik imkoniyatlari tahlil etilgan. Unda jadid ma'rifatparvarlarining ilm-ma'rifat, axloqiy kamolot, vatanparvarlik, insonparvarlik, milliy o'zlikni anglash, mustaqil fikrlash va komil insonni tarbiyalashga oid qarashlarining bugungi ta'lim-tarbiya jarayoni bilan uyg'unligi ochib berilgan. Talabalarda ma'naviy-axloqiy madaniyatni rivojlantirishning mazmuni, tarkibiy komponentlari va pedagogik shart-sharoitlari yoritilib, jadid pedagogik merosini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyalash imkoniyatlari asoslangan. Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida jadid pedagogik merosidan foydalanishning istiqbolli yo'nalishlari va amaliy mexanizmlari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: jadid pedagogikasi, ma'naviy-axloqiy madaniyat, oliy ta'lim, talaba, ma'rifat, axloqiy tarbiya, milliy qadriyatlar, insonparvarlik, vatanparvarlik, pedagogik meros.

Аннотация:В статье анализируются идеи джадидской педагогики в области духовно-нравственного воспитания, а также педагогические возможности их применения в процессе современного высшего образования. Раскрывается взаимосвязь взглядов джадидов-просветителей на образование и просвещение, нравственное совершенствование, патриотизм, гуманизм, осознание национальной идентичности, самостоятельное мышление и воспитание гармонично развитой личности с современным образовательным и воспитательным процессом. Освещаются содержание, структурные компоненты и педагогические условия развития духовно-нравственной культуры студентов, а также обосновываются возможности интеграции джадидского педагогического наследия с современными педагогическими технологиями. Кроме того, предложены перспективные направления и практические механизмы использования педагогического наследия джадидов в учреждениях высшего образования.

Ключевые слова: джадидская педагогика, духовно-нравственная культура, высшее образование, студент, просвещение, нравственное воспитание, национальные ценности, гуманизм, патриотизм, педагогическое наследие.

Abstract: This article analyzes the ideas of Jadid pedagogy in the field of spiritual and moral education, as well as the pedagogical potential of applying these ideas in the context of modern higher education. It explores the relevance of the views of Jadid enlighteners on education and enlightenment, moral development, patriotism, humanism, awareness of national identity, independent thinking, and the development of a well-rounded individual to contemporary educational and upbringing processes. The

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

article examines the content, structural components, and pedagogical conditions for developing students' spiritual and moral culture, and substantiates the possibilities of integrating the Jadid pedagogical heritage with modern educational technologies. Furthermore, prospective directions and practical mechanisms for utilizing the pedagogical heritage of the Jadids in higher education institutions are proposed.

Keywords: Jadid pedagogy, spiritual and moral culture, higher education, student, enlightenment, moral education, national values, humanism, patriotism, pedagogical heritage.

Kirish

Bugungi globallashuv va raqamli axborot makoni jadal rivojlanayotgan sharoitda yosh avlodni har tomonlama barkamol shaxs sifatida tarbiyalash masalasi ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biriga aylanmoqda. Zamonaviy oliy ta'lim jarayonida talabalarga muayyan kasbiy bilim va ko'nikmalarni berish bilan bir qatorda, ularda mustaqil fikrlash, ijtimoiy mas'uliyat, vatanparvarlik, insonparvarlik, axloqiy qadriyatlarga sodiqlik kabi sifatlarni shakllantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi.Shaxsning ma'naviy-axloqiy madaniyati uning jamiyatdagi xulq-atvori, axloqiy qarashlari, qadriyatlarga munosabati, o'z xatti-harakatlarini anglab yetishi va ijtimoiy mas'uliyatni his qilishi bilan belgilanadi. Shu sababli oliy ta'limda ma'naviy-axloqiy tarbiyani ta'lim jarayonidan ajratmagan holda olib borish zarur.Mazkur jarayonda milliy pedagogik merosdan foydalanish alohida ahamiyatga ega. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-madaniy hayotida katta o'zgarishlarni boshlab bergan jadid ma'rifatparvarlari ta'lim va tarbiyani jamiyat taraqqiyotining muhim omili sifatida ko'rganlar. Ularning pedagogik qarashlarida ilm-ma'rifat, axloqiy kamolot, milliy ong, vatanparvarlik, insonparvarlik va ma'rifatli jamiyat barpo etish g'oyalari markaziy o'rin egallagan.Shu nuqtayi nazardan, jadid pedagogikasining mazmun-mohiyatini zamonaviy oliy ta'lim ehtiyojlari bilan uyg'unlashtirish va undan talabalarning ma'naviy-axloqiy madaniyatini rivojlantirishda foydalanish dolzarb ilmiy-pedagogik masalalardan biridir.

Tadqiqotning asosiy maqsadi jadid pedagogik merosining talabalarda ma'naviy-axloqiy madaniyatni rivojlantirishdagi imkoniyatlarini aniqlash hamda uni zamonaviy oliy ta'lim jarayoniga tatbiq etishning pedagogik yo'nalishlarini asoslashdan iborat.Mazkur maqsaddan kelib chiqib quyidagi vazifalar belgilandi:

-jadid pedagogikasining ma'naviy-axloqiy mazmunini tahlil qilish;

-talabalarning ma'naviy-axloqiy madaniyati tushunchasining mazmunini ochib berish;

-jadid pedagogikasi va zamonaviy ta'lim o'rtasidagi uzviylikni aniqlash;

-talabalarda ma'naviy-axloqiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlarini belgilash;

-jadid pedagogik merosidan foydalanishga asoslangan zamonaviy pedagogik yondashuvlarni taklif etish;

-ushbu yo'nalishning istiqbolli rivojlanish imkoniyatlarini ko'rsatish.

Jadidchilik harakati Turkiston xalqlarining ijtimoiy, ma'rifiy va madaniy taraqqiyotida muhim o'rin egallaydi. Jadid ma'rifatparvarlari jamiyat taraqqiyotini, avvalo, insonning bilim darajasi, dunyoqarashi va ma'naviy qiyofasi bilan bog'laganlar. Shu bois ular yangi usuldagi maktablar tashkil etish, darsliklar yaratish, o'qitish mazmunini yangilash va yosh avlod tarbiyasiga e'tiborni kuchaytirishga intilganlar.Jadid pedagogikasining ushbu jihatlari bugungi oliy ta'lim uchun ham muhim metodologik ahamiyatga ega. Chunki zamonaviy ta'limning asosiy maqsadlaridan biri bilimli, mustaqil fikrlaydigan,

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ijtimoiy faol va ma'naviy yetuk shaxsni shakllantirishdir.Ma'naviy-axloqiy madaniyatni shaxsning ma'naviy qadriyatlarni anglashi, ularni o'z hayotiy faoliyatida namoyon eta olishi, axloqiy me'yorlarga rioya qilishi va jamiyat oldidagi mas'uliyatini his qilishi bilan tavsiflash mumkin.

Talabaning ma'naviy-axloqiy madaniyati quyidagi tarkibiy qismlarning o'zaro uyg'unligi asosida shakllanadi:

Ma'naviy-bilish-milliy va umuminsoniy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar haqida bilimga ega bo'lish;

Qadriyatli-motivatsion- ezgulik, insonparvarlik, vatanparvarlik va adolatga ichki ehtiyojning shakllanishi;

Axloqiy-faoliyat- axloqiy bilim va e'tiqodlarni amaliy xatti-harakatlarda namoyon etish;

Refleksiv- o'z xulqi va faoliyatini tahlil qilish, baholash va takomillashtirish.

Mazkur komponentlarning izchil rivojlanishi natijasida talaba faqat axloqiy qoidalarni biluvchi emas, balki ularni kundalik hayotida qo'llay oladigan faol shaxsga aylanadi.

Jadid pedagogikasining zamonaviy ta'lim bilan uyg'unlashuvi uning tarixiy shakllarini aynan takrorlashni emas, balki jadidlarning asosiy pedagogik g'oyalarini bugungi ta'lim metodlari va texnologiyalari bilan mazmunan birlashtirishni nazarda tutadi.Masalan, jadidlarning ilm-ma'rifatga intilish g'oyasi zamonaviy ta'limda talabaning mustaqil ta'lim olishi va uzluksiz rivojlanishi bilan uyg'unlashadi. Mustaqil fikrlash g'oyasi muammoli ta'lim, munozara va debatlar orqali amalga oshirilishi mumkin. Insonparvarlik va axloqiy tarbiya g'oyalari esa shaxsga yo'naltirilgan ta'lim yondashuvi bilan bog'lanadi.

Jadid pedagogik merosidan samarali foydalanish uchun oliy ta'lim jarayonida muayyan pedagogik shart-sharoitlarni yaratish talab etiladi.

Birinchidan, jadidlarning pedagogik qarashlarini alohida ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar doirasidagina emas, balki tegishli o'quv fanlarining mazmuniga integratsiya qilish lozim.

Ikkinchidan, talabaning faol subyekt sifatidagi mavqeini kuchaytirish zarur. Bunda tayyor axloqiy xulosalarni berishdan ko'ra, talabalarni muammoli vaziyatlar ustida mustaqil fikrlashga, bahslashishga va o'z pozitsiyasini asoslashga yo'naltirish samaraliroqdir.

Uchinchidan, ta'lim va tarbiyaning uzviyligini ta'minlash muhim. O'qituvchi tomonidan ilgari surilayotgan ma'naviy-axloqiy g'oyalar uning shaxsiy pedagogik madaniyati va amaliy faoliyatida ham namoyon bo'lishi kerak.

To'rtinchidan, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg'unligini ta'minlash zarur. Jadidlarning milliy taraqqiyot haqidagi qarashlarini bugungi global dunyoqarash bilan bog'lash talabalarda ochiq fikrlilik va milliy o'zlikni anglashning muvozanatli rivojlanishiga xizmat qiladi.

Oliy ta'lim jarayonida quyidagi metod va shakllardan foydalanish maqsadga muvofiq:

- jadidlarning pedagogik va badiiy asarlarini tahlil qilish;
- "Jadidlar va zamonaviy yoshlar" mavzusida munozaralar tashkil etish;
- muammoli vaziyatlar va pedagogik keyslar yaratish;
- loyiha metodidan foydalanish;
- talabalar tomonidan tadqiqot va taqdimotlar tayyorlash;
- jadidlarning ma'rifatparvarlik g'oyalarini zamonaviy ijtimoiy muammolar bilan qiyoslash;
- davra suhbatlari va ma'naviy-ma'rifiy uchrashuvlar tashkil etish;
- sahna ko'rinishlari va rolli o'yinlardan foydalanish;
- talabalar refleksiyasi va o'z-o'zini baholash mexanizmlarini qo'llash.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Masalan, seminar mashg'ulotida talabalar oldiga quyidagi muammoli savolni qo'yish mumkin:"Agar jadid ma'rifatparvarlari bugungi oliy ta'lim muhitida faoliyat yuritganlarida, talabalarning ma'naviy-axloqiy madaniyatini rivojlantirish uchun qanday pedagogik usullardan foydalangan bo'lardi?"Mazkur savol talabaning tarixiy bilimlarini zamonaviy pedagogik vaziyat bilan bog'lashiga, mustaqil fikrlashiga va o'z qarashlarini asoslashiga imkon beradi.

Tahlillar asosida talabalarda ma'naviy-axloqiy madaniyatni rivojlantirishning quyidagi konseptual modelini taklif etish mumkin:

-Jadid pedagogik merosi

-Ma'rifiy va axloqiy qadriyatlarni ta'lim mazmuniga integratsiya qilish

-Interfaol, muammoli, loyihaviy va refleksiv metodlardan foydalanish

-Talabaning mustaqil fikrlashi va ijtimoiy-ma'naviy faoliyatini rivojlantirish

-Ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni amaliy xulq-atvorda namoyon etish

-Talabaning ma'naviy-axloqiy madaniyatini rivojlantirish

Ushbu modelda o'qituvchi bilim beruvchi subyekt sifatida emas, balki talabaning ma'naviy-axloqiy rivojlanishini yo'naltiruvchi, rag'batlantiruvchi va pedagogik muhitni tashkil etuvchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi.Kelgusida jadid pedagogikasidan talabalarning ma'naviy-axloqiy madaniyatini rivojlantirishda foydalanishning bir qator istiqbolli yo'nalishlarini ajratib ko'rsatish mumkin.

Birinchi yo'nalish — ta'lim mazmunini boyitish. Jadidlarning ta'lim, axloq, vatanparvarlik va inson tarbiyasiga oid qarashlarini pedagogika, tarix, falsafa, adabiyot va boshqa fanlarning tegishli mavzulariga integratsiya qilish mumkin.

Ikkinchi yo'nalish — raqamli ta'lim imkoniyatlaridan foydalanish. Jadidlarning hayoti va pedagogik merosiga bag'ishlangan elektron resurslar, raqamli arxivlar, videodarslar va interaktiv ta'lim materiallarini ishlab chiqish talabalarning mavzuga qiziqishini oshirishi mumkin.

Uchinchi yo'nalish — talabalarning loyiha va tadqiqot faoliyatini rivojlantirish. Talabalarni jadid pedagogikasining zamonaviy ta'lim bilan bog'liq jihatlarini mustaqil o'rganishga jalb qilish ularning ilmiy-tadqiqotchilik va ma'naviy-refleksiv kompetensiyalarini rivojlantiradi.

To'rtinchi yo'nalish — o'qituvchilarning pedagogik kompetensiyasini oshirish. Pedagoglar jadidlarning ma'naviy-axloqiy g'oyalaridan zamonaviy metodlar asosida foydalanish bo'yicha metodik tayyorgarlikka ega bo'lishlari lozim.

Beshinchi yo'nalish — ma'naviy-axloqiy tarbiyaning natijadorligini diagnostika qilish. Talabalarning ma'naviy-axloqiy madaniyatini faqat tadbirlarda ishtiroki bilan emas, balki ularning bilimlari, qadriyatli munosabati, xulq-atvori, ijtimoiy faolligi va refleksiv qobiliyatlari orqali baholash maqsadga muvofiq.

Xulosa

Jadid pedagogikasi milliy pedagogik tafakkurimizning muhim tarkibiy qismi sifatida zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayonini ma'naviy jihatdan boyituvchi katta imkoniyatlarga ega. Jadid ma'rifatparvarlarining ilm-ma'rifat, axloqiy kamolot, vatanparvarlik, insonparvarlik, milliy o'zlikni anglash va mustaqil fikrlashga oid g'oyalari bugungi talaba shaxsini shakllantirish jarayonida o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda.Talabalarning ma'naviy-axloqiy madaniyatini rivojlantirishda jadid pedagogik merosidan foydalanish tarixiy merosni oddiy targ'ib qilish bilan cheklanmasligi, balki uni zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, loyiha faoliyati, muammoli ta'lim va refleksiv yondashuvlar bilan uyg'unlashtirishni taqozo etadi.Shu asosda jadid pedagogikasi va zamonaviy ta'limning integratsiyasi talabalarda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarga ongli munosabatni, mustaqil

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

fikrlashni, ijtimoiy mas'uliyatni, vatanparvarlik va insonparvarlik fazilatlarini rivojlantirishning samarali omillaridan biri bo'lishi mumkin.Demak, jadid pedagogik merosi zamonaviy oliy ta'lim uchun nafaqat tarixiy-madaniy manba, balki talaba shaxsining ma'naviy-axloqiy kamolotini ta'minlashga xizmat qiluvchi muhim pedagogik resurs sifatida qaralishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq.
2. Avloniy A. Tanlangan asarlar.
3. Behbudiy M. Tanlangan asarlar.
4. Abdurashidxonov M. Tanlangan asarlar.
5. Fitrat A. Tanlangan asarlar.
6. Qosimov B. Milliy uyg'onish: jasorat, ma'rifat, fidoyilik.
7. Ahrarova Z. Mahmudxo'ja Behbudiyning ma'rifiy-pedagogik qarashlari.
8. Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.